

Irena Selišnik, Ana Cergol Paradiž

DELOVANJE ŽENSK OD KARITATIVNOSTI DO SOCIALNEGA DELA**Zgodovinski pregled razvoja dobrodelnosti in začetki idej socialnega dela v letih 1850–1941 na Slovenskem**

Načela delovanja ženskih društev so se udejanjili v različnih oblikah pomoči in so bili v kontekstu treh političnih taborov na Slovenskem različno razviti. Toda že pred začetkom prve svetovne vojne so se z Dunaja širile tudi na Slovensko ideje o reformističnem socialnem delu, ki so zaživele na robu slovenskega ozemlja, v Trstu. Razmah dobrodelnega dela in množičnega angažmaja žensk v dobrodelnih društvih v prvi svetovni vojni je sprožil zametke državnega pristopa k socialnem delu, zlasti z angažmajem Alojzije Štebi in Angele Vode. Predusem Alojzija Štebi je socialno delo razvijala v kontekstu svojega službovanja pri poverjeništvu za socialno skrb narodne vlade SHS v Ljubljani. To delovanje je v članku podrobneje predstavljeno v luči na novo odkritega arhivskega gradiva.

Ključne besede: socialna politika, zgodovina, institucionalizacija, društva, skrb, zaščita otrok.

Doc. dr. Irena Selišnik je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani zaposlena kot predavateljica na Oddelku za zgodovino. Predava slovensko zgodovino 19. stoletja, izbrana poglavja iz slovenske zgodovine 19. stoletja in zgodovino žensk. Izdala je knjigo *Prihod žensk na oder slovenske politike*. Kontakt: selisnik2@siol.net.

Doc. dr. Ana Cergol Paradiž je zaposlena na Oddelku za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani. Ukvarja se z zgodovino žensk, telesa in znanosti, demografsko zgodovino in socialno zgodovino medicine. Leta 2016 je izšel njen knjižni prvenec *Evgenika na Slovenskem*. Kontakt: ana.cergolparadiz@ff.uni-lj.si.

THE WORK OF WOMEN FROM CHARITY TO SOCIAL WORK – A HISTORICAL OVERVIEW OF THE DEVELOPMENT OF CHARITY AND THE BEGINNING OF SOCIAL WORK BETWEEN 1850 AND 1941 IN THE SLOVENE-SPEAKING AREA

The authors present the basic concepts of charity, which were developed in the second half of the 19th century in the Slovene-speaking area, and in which women were active. They address the development of the first female charity associations in Carniola and their forms of operation and concepts that, in some segments, exceeded the „traditional charity“. The principles of the operation of women's associations were put into practice in various forms of help and were differently developed in the three political camps in the Slovene-speaking area. However, even before the First World War, ideas about reformist social work were spread from Vienna to the Slovene-speaking area, and they were brought to life on the border of the Slovene territory in Trieste. The expansion of charitable work and the massive involvement of women in charitable associations during the First World War resulted in an early state approach to social work in the interwar period, in particular through the engagement of Alojzija Štebi and Angela Vode. Especially Alojzija Štebi developed social work through her service at the commission for social care of the national government of the State of Slovenes, Croats and Serbs in Ljubljana. Her work is presented in detail, also through the newly discovered archival materials.

Keywords: social policy, history, institutionalisation, associations, care, child protection.

Irena Selišnik, PhD, is an Assistant Professor at the Department of History, the Faculty of Arts, University of Ljubljana. She holds courses on Slovene social and political history of 19th century. She published a book about the first women in Slovenian politics. Contact: selisnik2@siol.net.

Ana Cergol Paradiž, PhD, is an Assistant Professor for History at the Department of History, the Faculty of Arts, University of Ljubljana. Currently she is taking part in the research focused on women in the First World War. She published a book *Eugenics on Slovene-speaking territory* (2016). Contact: ana.cergolparadiz@ff.uni-lj.si.

Uvod

Pri nas so različne socialne ustanove in uradi v moških rokah. Kolikor so se žene dosedaj udeleževale na socialnem polju, se je vršilo na nekaj amaterski način – z organizacijo prireditev, s prirejanjem denarnih zbirk in slično. V naprednejših državah pa je to področje že davno v rokah strokovno naobraženih ljudi, predvsem žensk, ki pa so vzposobljene v to (...) na posebnih socialnih šolah. (R. Z. 1932)

Navedeni stavki, ki jih je leta 1932 v *Jutru* zapisala »R. Z.«, nakazujejo (in tega so se med obema vojnama očitno zavedale tudi slovenske avtorice), da se je socialno delo uveljavilo kot »ženski poklic«. K temu je pripomoglo žensko tradicionalno udejstvovanje na dobrodelnem področju in maternalistični nazori, po katerih naj bi bile ženske kot matere »naravno« usposobljene za skrbstveno delo (Abrams, Curran 2004). Hkrati pa je bilo socialno delo za ženske tudi »nova

sfera za izobraževanje in plačano zaposlitev» (Zaviršek 2006: 16), in sicer v obdobju, ko so jim bili številni drugi poklici težko dostopni. Tako so bile za profesionalizacijo socialnega dela ključne prav ženske: npr. v Berlinu Alice Salomon, v habsburški monarhiji Ilse Arlt ter v ZDA Jane Addams in Edith Abbott ter ne nazadnje Mary Richmond, ki je bila med prvimi, ki je leta 1917 v svojem delu *Social diagnosis* socialno delo definirala v sociološkem pomenu.

V teoretskem pogledu se namreč prav tedaj o socialnem delu začne razmišljati v okviru sociologije, nove znanosti 19. stoletja. Ta začne premišljevali o socialni vzajemnosti, solidarnosti, obči blaginji, zdravju v družbi, za katero naj bi postala odgovorna država. V tem evropskem kontekstu tudi slovenska sociologija ni izjema. Aleš Ušeničnik, Janez Evangelist Krek, Ferdo Kočever, Andrej Gosar, Etbin Costa so le nekateri avtorji, o katerih kot začetnikih sociologije na Slovenskem pišejo Ludvik Čarni (2012: 246, 252, 266), Marko Kerševan (1995) in Maca Jogan, vsi pa se seveda ukvarjajo tudi z vprašanjem, kako izboljšati pravno varstvo in socialni položaj delavcev v družbi. Ušeničnik (1910: 573) se tako reševanj najbolj žgočih socialnih vprašanj tedanje družbe loti v tistem delu svojega učbenika *Sociologija*, ki obravnava praktično sociologijo (poglavje »Socialni problemi«). Socialno delo se tu iz teoretskega razmišljanja o socialnih problemih prelija v praktičen del. Tako kot drugod po Evropi se razmerje med sociologijo in socialnim delom začne oblikovati v razmerju med teorijo in prakso, hkrati pa tudi s politiko spola (Levin *et al.* 2016).

Ko sta se socialno delo in sociologija v prvi desetletjih 20. stoletja vse bolj uveljavljali kot ločeni znanstveni področji, so vsaj na nekaterih ameriških univerzah sociologijo pokušali prikazati kot moško, socialno delo pa kot njej komplementarno, žensko akademsko disciplino (Shaw 2009, Shoemaker 1998). V članku se bova tako vprašali, kako se oblikuje razmerje med teorijo in prakso in ali so bili tudi na Slovenskem prvi začetki socialnega dela spolno zaznamovani, kdaj in v povezavi s katerimi ožjimi področji je tradicionalna (ženska) dobrodelnost začela prevzemati obliko socialnega dela in kdo so bili glavni akterji oziroma glavne akterke teh sprememb ter ali so se opirali tudi na sociološka spoznanja. Na navedena vprašanja bova pokušali odgovoriti z analizo delovanja nekaterih slovenskih dobrodelnih društev in državne socialne politike v letih 1840–1941.

Akomodacija vrednot starega režima v habitus meščanstva

Pomoč ubogim je v starem režimu sodila zlasti v koncept katoliške karitas. Ta se ni samo nanašala na darovanje, pač pa je imela tudi religiozen pomen. Izražala naj bi ljubezen do bližnjega in predvsem odločenost, da se z razdajanjem drugim približamo Bogu. Dobrodelnost je bila izraz krščanskih čustev in v starem režimu predvsem lastnost zgornjega stanu, njegovega statusa in pomembnosti (Geremek 1996). Vrednoti krščanstva in plemstva sta bili namreč tesno povezani (Žvanut 1994). Dobrodelnost ni bila zaznamovana s spolom, določal jo je zlasti socialni status in v tem kontekstu so delovale tudi kranjske plemkinje. Plemstvo si je z ustanavljanjem beneficijev, župnij in kaplanij, s sodelovanjem v bratovščinah, z darovnicami samostanom zagotovilo precejšen vpliv na cerkveno upravo. Pomembna vloga predstavnikov plemstva v cerkvenih institucijah je predpostavljala tudi pomembno vlogo v cerkveni dobrodelnosti (Anžič 2002). Cerkev so darovali tako moški kot ženski člani in članice družine (Žvanut 1994).

Še v prvi polovici 19. stoletja je bilo takšno delovanje nadaljevanje večstoletne tradicije družbe starega reda in je sodilo k vedenjskim vzorcem plemiških in najbogatejših meščanskih elit. Ženske so pod okriljem krščanske karitas tudi v tem stoletju nadaljevale svoje delo v redovnih skupnostih, v katere so začele na začetku 19. stoletja, vsaj v zahodni Evropi, vse bolj vstopati pripadnice srednjega sloja in nadomeščati plemkinje (O'Brien, 1988). Na začetku 19. stoletja prepoznamo vse več testamentov bogatih meščank, ki so po zgledu plemkinj v 19. stoletju volile ubogim na Kranjskem in se bolj in bolj vključevale tudi v različne humanitarne akcije (Rozman 1927). V starem režimu je v dobrodelnosti prednjačilo plemstvo, v 19. stoletju pa je dobrodelnost

postala del habitusa porajajočega se bogatega meščanstva. Sicer v to obdobje sodi čas zatona plemstva, ki z revolucijo 1848 postane pravno izenačeno z drugimi državljani monarhije, toda hkrati ohrani najvišje administrativne položaje v sodstvu in upravi in do določene mere tudi v politiki. Socialni prestiž plemiškega naziva je še vedno prepoznaven v posebnem statusu plemičev v cerkvenih skupnostih, društvih, sodiščih (Glassheim 2004). Osrednje vrednote plemiškega razreda, lojalnost monarhu, vdanost veri in domovini pa kljub temu ostanejo in celo začrtajo habitus porajajočega se meščanskega razreda.

Meščanstvo in plemstvo tudi na Slovenskem soobstajata in živita v aktivni simbiozi (Mayer 2010: 111). Bogati meščani in meščanke so prevzemali in posnemali vzorce življenja plemstva, pri tem pa se niso izognili tudi posnemanju humanitarnosti. Bogate meščanke, recimo, srečamo v ustanovi *Zavetišče za varovanje malih otrok* (Kleinkinder Bewahranstalt) v Ljubljani, kjer so v okviru posebnega ženskega odbora skrbele za blaginjo sirot (Selišnik 2012). Vendar pa se je pravi premik v dobredelnih praksah zgodil šele z vključitvijo večjega števila tudi slovenskih meščank v takšne dejavnosti.

Ženska dobrodelna društva so na Slovenskem nastala razmeroma pozno, saj so v drugih delih Evrope, zlasti v protestantskih deželah, ženske intenzivno delovale v filantropiji že v prvi polovici 19. stoletja (Perrot 1998). Prvo znano žensko društvo na Kranjskem naj bi tako bilo *Evangeljsko žensko društvo v Ljubljani* (Evangelischer Frauenverein Laibach), ustanovljeno leta 1852. Združevalo je ljubljanske evangeličanke, ne le Nemke, pač pa tudi Angležinje in Švicarke (Serše 2001). Desetletje zatem so bogate meščanke in plemkinje skupaj ustanovile *Društvo milosrčnih gospa* (1866). Pozneje ga zasledimo z imenom *Gospejino društvo v pomoč ranjenim in bolnim vojakom in v podporo vojaškim bolnišnicam* pod vodstvom baronice Bach (*Kmetijske in rokodelske novice* 1866, 1867, 1870). Društvo je bilo predhodnik današnjega *Rdečega križa*, saj je delovalo v okviru *Avstrijskega patriotskega pomočnega društva* na Dunaju, ki je pod cesarjevim pokroviteljstvom upravljalo s precejšnjim premoženjem, namenjenim oskrbi ranjenih vojakov in svojcem umrlih vojakov, ter z vojaško saniteto. Dne 27. junija 1866 je Avstrija namreč podpisala prvo Ženevsko konvencijo o humanem ravnanju z ranjenimi vojaki in zaščiti zdravstvenega osebja in še isto leto je bila ustanovljena stalna organizacija s podružnicami v vseh avstrijskih deželah. Leta 1879 je društvo dobilo nov statut in postalo *Žensko pomočno društvo za Kranjsko* (*Frauen Hilfsverein für Krain*). To patriotsko društvo je bilo zelo vezano na delovanje državne oblasti, saj je bil cilj njihovega delovanja zagotavljati podporo avstrijski vojski v zaledju, in tudi zato so bili v vodstvu društva visoki vojaški zastopniki. *Žensko pomočno društvo* je delovalo v imenu krščanske ljubezni do ubogih in v imenu domovine, dveh ključnih identifikacijskih točk plemiškega razreda na Kranjskem. Narava aktivnosti društva je povsem ustrezala aristokratski dobredelnosti, ki ni temeljila na osebnem stiku, z dobredelnostjo se je manifestirala predvsem družbena diferenciacija. Ob cesarjevem rojstnem dnevu (18. avgusta) in drugih jubilejih so dame v njem delile finančno podporo vdovam in vojnim invalidom (Kobe Arzenšek 1966).

Prav zato je ustanovitev *Družbe gospa krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavljanskega* (1882) v Ljubljani še toliko zanimivejša. Društvo je bilo sicer ustanovljeno skoraj dve desetletji potem, ko so se podobne skupine v šestdesetih in sedemdesetih letih pojavile po drugih avstrijskih deželah (Shmitz 1997: 56). Članice društva so se pod vodstvom duhovnikov lotile nečesa popolnoma novega – neposredne pomoči ubogim, ki ni bila omejena na občasne stike. V nasprotju z drugimi ženskimi odbori, kjer so bogate dobrodelne dame razdeljevale obleko in hrano, si je to društvo zastavilo drugačne cilje. Z oskrbovanci naj bi dame razvijale dolgotrajnejši, osebni odnos, prizadevale so si jih »obiskovati in skrbeti zanje in ne samo podpirati jih s tem, da podpirajo obstoječe dobrodelne naprave« (Slovenec 1883).

Članice društva so obiskovale siromake na domu, prav tako pa so tudi oni prihajali k njim na dom po potrdila, s katerimi so si lahko priskrbeli brezplačna živila pri določenih trgovcih. Po vsej verjetnosti je prav želja po spodobnosti spodbudila moške, da so dovolili ustanovitev posebnega ženskega društva, »saj moške osebe ne morejo obiskovati ženskih oseb po hišah, da bi jim pomoč delile« (*Petdesetletnica Vincencijeve družbe* 1883: 30). Ko je oskrbovanec ali

oskrbovanka potrebovala trajno oskrbo, je društvo poslalo na dom usmiljeno sestro. Bolnike in umirajoče so sicer negovale in tolažile tudi članice društva (*Slovenec* 1886). Zbirale so denar za zdravnika in zdravila, izkazale so se z iskanjem služb za družinske očete in vajeništva za otroke. Pomoči potrebnim družinam naj bi postale »prijateljice, tolažnice, vzgojiteljice«.

Leta 1883 so ustanovile zavetišče za revne »šolarice« in šolo za revne deklice. V njej so jih redovnice poučevale šivanja, leto prej pa je Josipina Hotschevar (Hočevnar) darovala tudi donacijo za ustanovitev prvega zatočišča za ženske posle v Ljubljani (*Slovenec* 1883). Članice tega društva niso želele reformirati družbe, prizadevale pa so si za omilitev revščine in tudi za tesnejše stike med oskrbnicami in oskrbovanci ter seveda za bolj krščansko življenje »nadzorovanih«. Kljub zapisani požrtvovalnosti »udov društva« pa predsodki višjega sloja o revnih niso popolnoma izginili. Po društvenem pravilu se npr. denarja praviloma ni dajalo v roke ubogim, pač pa se jim je raje podeljevalo bone za brezplačen kruh, meso, riž ali moko, lahko tudi drva ali obleko. Člani in po vsej verjetnosti tudi članice družbe so oskrbovance in oskrbovanke tudi tolažili in jih denimo zalagali s primernim čtivom (*Pravila gospejnega društva krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavlanskega v Novem mestu* 1902). Osebni stiki z bolnimi in ubogimi so postali povsem nova in bistvena komponenta krščanske dobroteljskega, v ideološkem pogledu so bili predstavljeni kot nova oblika enakosti med revnimi in bogatimi. Revni naj bi spoznali velikodušnost bogatih, bogati pa trpljenje revnih, pri tem naj bi kot apostoli s svojim zgledom širili krščansko vero, ta dejanja naj bi poosebljala krščansko karitas.

Vendar pa so ženske prav z izkušnjami, ki so si jih nabrale v okviru svojega dela v cerkvenih društvih, začele delovati tudi povsem samoiniciativno. Društvo *Družbe gospe krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavlanskega* je vodila grofica Sofija Auersperg, ki je prihajala iz ene najpomembnejših plemiških družin na Kranjskem. Pri pomoči ubogim sta jo redno spremljali tudi njeni hčeri Gabriela in Marjana, zlasti Gabriela se je za tako delo zelo zanimala in kmalu začela delovati zelo samostojno. Leta 1899 je obiskala ljubljanskega škofa Antona Jegliča in ga prosila za nasvet, kako porabiti premoženje v prid »padlim ženskam in siromašnim bolnikom«. Pripravljena je bila podpreti redovniški red, ki bi si za poslanstvo zadal pomoč tem nesrečnikom in nesrečnicam. Na škofovo zahtevo so tako prišle v Ljubljano frančiškanke, ki so skrbele za bolne in zagotavljale skrb za revna dekleta. Toda Gabriela je samostansko hišo lahko obdržala le nekaj let, saj zaobljube v redovniški stan ni položila, po škofovem mnenju pa naj bi bilo delo frančiškank z verskega stališča preveč neučinkovito, sploh pa naj bi bilo v hiši preveč razprtij (Jeglič 1899, 1904).

Gabriela Auersperg je s svojim delom kljub temu nadaljevala, brez škofove pomoči je ustanovila društvo *Otroški prijatelj*; pozneje se je preimenovalo v institucijo *Angela Varuha*. V njem je delovalo zavetišče za zapuščene otroke.¹ Obljubljala je, da naj bi bili otroci v njem pod materinskim nadzorom in vzgojeni na verski podlagi. Ta institucija je vključevala še vrtec in šolo za gospodinjska dela in je obstajala do konca prve svetovne vojne (*Bogoljub* 1908: 367). Med vojno je Gabriela svoje aktivnosti še razširila, prevzela je vodenje dveh bolnišnic na Dunaju in Madžarskem. Toda ti velikopotezni načrti so naleteli na težave, zopet naj bi ji primanjkovalo usposobljenega osebja. V kongregaciji, ki naj bi delovala v bolnišnici, naj bi po škofovem mnenju spet izbruhnile huda razprtije, saj za njeno delovanje ni bilo mogoče dobiti uradne podpore iz Rima (Jeglič 1916).

Katoliška karitas je tako odgovorila na sodobne izzive družbe, povsod po Evropi se je namreč povečevala revščina v mestih, avstrijska zakonodaja s svojo domovinsko pravico pa se je že zelo hitro pokazala kot nezadostna. Država je sicer skrb za reveže z zakoni v šestdesetih letih vsaj delno prenesla na državo in zlasti na občine. Kranjska je sicer ubožni zakon, ki je bil povsem podoben zakonom drugih avstrijskih dežel, sprejela razmeroma pozno, šele leta 1883, v njem prepoznamo pokroviteljstvo, saj recimo uvaja funkcijo ubožnega očeta – kot ključnega skrbnika za uboge. Zakon je omejeval delovanje cerkvenih ustanov ter tako nadaljeval sekularizacijo in

¹ Zavetišče naj bi delovalo v Spodnji Šiški, blizu železniške postaje. V Adresarju Kranjske je kot sedež društva navedena Spodnja Šiška 148.

hkrati predstavljal prve zametke socialne politike. V skladu z vsem tem dogajanjem je pogled na uboge spremenila tudi katoliška cerkev. Pred tem je svoje delo videla le v tem, da omeji najhujše posledice revščine, pomoči potrebni pa so z novo encikliko *Rerum Novarum* (1891) razumljeni kot »žrtve brezbožnega kapitalizma« (Voegler 2006: 249). Cerkev tako v drugi polovici 19. stoletja vzpostavi novo mrežo dobrotelnih ustanov, hkrati pa se v fokusu njenega napada znajdejo tudi javne dobrotelne ustanove.

Na Slovenskem so tako teksti katoliške cerkve še vedno utemeljevali razliko med zasebnimi in javnimi institucijami.

Karitativne ali dobrotelne naprave se ločijo prvič v javne, to je take, ki jih ustanavlja javna oblast: država, dežela ali občina, in v zasebne (...), ki jih snuje krščanska ljubezen posameznih dobrih ljudi. Za nas imajo le te zadnje pravi pomen, ker izvirajo res iz čiste in proste ljubezni krščanske; javna oblast dela bolj iz sile in potrebe in ima dolžnost za to. (Bogoljub 1907: 99)

Po mnenju Ušeničnika (1910: 761) naj bi tako med socialno delo (ki ga razume kot delo za družbo) občin sodila tudi skrb za uboge in sirote, vendar pa le toliko, da javno ne konkurira »privatni ljubezni«. Socialno delo se po njegovem loči na zunanje (praktično delovanje v društvih) in notranje (duhovno) socialno delo (*op. cit.*: 790). Krščansko dobrotelnost se je od zunanjega socialnega dela občin ali države razlikovala po samožrtvovanju, saj ni namenjena zgolj temu, da se zmanjša socialna beda. V krščanski dobrotelnosti naj bi posameznik svoje zdravje in življenje zaprisegel javnemu dobremu, deloval naj bi v poslanstvu (Gruden 1912: 352). Kulturni boj se je pojavil tudi na področju socialnega, o tem bolj poglobljeno piše Dragoš (2006). Meni, da je katoliški nauk zanemarjal sistemsko vlogo države, saj se je bal atomizacije in fragmentacije skupnosti, ki sta neizogibni posledici modernizacije. Toda v istem obdobju se že poznajo učinki prvih socialnih reformistov, ki so zahtevali strukturne socialne reforme, in prav ti so s svojimi inovacijami spodbudili nastanek številnih institucij in sprožili sprejetje nove zakonodaje.

Socialni reformisti

Na prelomu iz 19. stoletja v 20. stoletje je na Slovenskem začelo nastajati več novih ženskih društev. Liberalno usmerjene ženske so leta 1901 ustanovile Splošno slovensko žensko društvo v Ljubljani, v Idriji pa je leto pred tem nastala socialdemokratska Veda. Toda humanitarno delo kot cilj društva ni bilo zapisano v nobenem izmed statutov in to velja tudi za ženska katoliška društva (*Krščansko socijalna ženska zveza* 1899/1902), *Katoliško društvo za delavke* (1894), *Dekliške zveze* (1901) in *Bogomile* (1909) ter *Krščansko žensko zvezo* (1901) (*Slovenec* 1901). Društva so organizirala predavanja in zborovanja, pripravljala tečaje in pošiljala resolucije in peticije. Javen političen diskurz so sooblikovala tudi ob političnih dogodkih, kakršni so bili denimo protinemški izgredi v Ljubljani leta 1908, ko so zbrala 6000 podpisov za zaščito pravic Slovencev; ti so bili poslani ministru na Dunaj. Toda odmevov dunajskega reformnega gibanja, ki je zahtevalo omenjene strukturne reforme, na Kranjskem še ni bilo slišati.

Ženske v percepciji oblikovanja socialne politike tako niso bile pomemben akter, razen na tistih področjih, kjer je bila potrebna »praktična ženska roka«. Fran Milčinski, sicer utemeljitelj mladinskega sodstva na Kranjskem, je po tem, ko je bilo tako delovanje spodbujeno na vsedržavni ravni na kongresu za zaščito otrok na Dunaju, leta 1908 ustanovil *Društvo za varstvo in oskrbo sirot*, ki naj bi skrbelo za zanemarjene in zapuščene otroke. Društvo je po potrebi otrokom poiskalo namestitve v novih družinah, sirotišnicah ali poskrbelo za njihovo vajeništvo. Čeprav je Fran Milčinski leta 1907 v *Splošnem ženskem društvu* predaval o zanemarnjenih otrocih, društva ni ustanovil z ženskami. Med ustanovitelji *Društva za varstvo in zaščito otrok* najdemo sodnike, ravnatelje, pravnike, duhovnike oziroma same »priznane strokovnjake in izkušene karitativne delavce« (Jarc 1936). Med njimi najdemo predstavnike mestne občine, dežele, škofovskega ordinariata. Ker ženske pomembnejših funkcij v javni upravi niso imele, jih tako ni bilo mogoče srečati med ustanovitelji društva. Ženske

so namreč v specialne pedagoške poklice, ki so zahtevali več strokovnosti, začele vstopati šele v 20. stoletju. Prve profesorice so začele delati šele leta 1906, v specialne pedagoške poklice, kot je poučevanje slepih, gluhonemih ali otrok z motnjami v razvoju, pa so ženske začele vstopati šele po letu 1902. Prav zato so bila društva za varstvo otrok ustanovljena po nalogu oziroma naredbah okrajnih predsednikov sodišč, ki so njihovo ustanovitev zaukazali sodnikom (Goršič 1921). Kljub temu pa so podrobnejše raziskave pokazale, da so celo v tem društvu delovale tudi ženske, v njem je bila vsaj četrtina ženskih članic, pomembno vlogo so imele zlasti redovnice (Zalar 2013), med njimi predvsem Vincencijeve sestre, iz vrst katerih so v društvu izbirali t. i. sirotinske skrbnice. Te so skrbele predvsem za pregled in posredovanje dobrih rejniških mest, potem pa nadzorovale, kako so rejniki skrbeli za svoje varovance (Cergol 2012: 267).

Medtem je dunajsko žensko gibanje zahtevalo konkretne reforme in ustanavljalo praktično institucionalno pomoč v obliki zavetišč za »padle žene« in pomoč za otroke. Na Dunaju so se socialdemokratke osredotočile na izboljšanje zakonodaje za zaščito mater in otrok (Grandner 1995). Leta 1896 so filantropke ustanovile Frauenvereinigung für soziale Hilfstätigkeit, društvo naj ne bi več temeljilo na tradicionalnih karitativnih idejah, pač pa na samopomoči. Vodile so gospodinjstvo šolo za delavke, pralnico za otroke, skupina je prodajala obleke iz druge roke in na domu obiskovala bolne. Po obisku Marie Lang v Londonu pa se je tudi na Dunaju leta 1901 oblikovalo naselitveno gibanje, ki se je formaliziralo v društvu Verein Wiener Settlement. V delavskem okrožju Ottakringu je pivovar Karl Kuffner dal na voljo stavbo in v njej je približno 30 žensk, med njimi je bila tudi Marianne Hainisch, začelo številne socialne projekte. Ustanovile so jasli in vrtec za malčke, potem popoldansko igralno skupino za soloobvezne otroke, ob večerih so organizirale večerne dogodke za pripravnice in matere. V nadaljevanju so svoje aktivnosti še razširile s kuhanjem toplih obrokov za delavske otroke, svetovalno skupino za matere in ustanovitvijo poletne kolonije za otroke (Sparholz 1986). Marianna Hainisch je leta 1907 po nemškem zgledu ustanovila Bund für Mutterschutz. Zveza se je na primer zavzemala za pravice poročenih in neporočenih mater. Organizirale so peticije za plačan porodniški dopust, brezplačno oskrbo babic in spodbujale dojenje delavk (Anderson 1992). Leta 1912 je Ilsa Arlt, avstrijska pionirka v raziskovanju revščine in socialne oskrbe, ustanovila prvo šolo oziroma tečaje za socialno delo na Dunaju (Staub Bernasconi 2003). Slovenska javnost je te tečaje razumela kot pot za izobrazbo »občinskih sester« oziroma »ljudskih skrbnic«, ki bodo kmalu nadomestile »očete revnih« iz stare avstrijske zakonodaje (*Slovenec* 1918, *Učiteljski tovariš* 1916: 2). Ideja socialnega dela, ki se je začela razvijati v praktičnem delu avstrijskih feministk, je bila tesno povezana z demokratizacijo. Uveljavljalo se je prepričanje, da delavci za socialno integracijo potrebujejo podporo društev in posredno tudi države.

Na Dunaju so tako nastajali najrazličnejši projekti za pomoč delavkam v stiski, nad njimi pa ni več bedela katoliška cerkev. V prestolnici se je že začela feminizacija skrbi za uboge, saj je paternalistično skrb vse bolj nadomeščala ženska. Na Slovenskem teh iniciativ ne zasledimo, čeprav je Ušeničnik (1910: 745) prav v karitativnih in socialnih poklicih videl najidealnejši poklic za žensko dušo (poklic strežnice, oskrbnice v sirotišnicah, otroških domovih, učiteljice, oskrbnice ubogih in sirot ...). Kljub vsemu pa nekaj dodatnih pozivov ženskam za njihov socialni angažma najdemo v zapisih v prvem ženskem časopisu *Slovenka*.

V vsakem mestu živi poleg izobraženih in posedujočih žensk mnogoštevilen ženski proletarijat (...). Koliko bi žene boljših krogov lahko storile za te manj srečne svoje sestre! Organizirale bi jih v društvo, proučavale njih socialni položaj ter na podlagi svojih raziskavanj potezale se za izboljšanje tega položaja. Koristile naj bi tem svojim sestram s plodovi svoje vzgoje in izobrazbe s tem, da bi z njimi prijateljski občevala, jih podučevale v duševnem in gospodarskem oziru, skupno z njimi prirejale in omogočale obiske v gledališčih, muzejih umetniških razstavah delale izlete na kmete itd. Poskrbele bi dalje za poljudna predavanja, koncerte, predstave. Ustanovile bi zabavišča ali igrališča za otroke siromašnih delavk, obiskovale proletarske družine tudi v stanovanjih ter svetovale, tolažile in, kjer treba, dejanski pomagale. Revnim ženam-materam bi priskrbele v najvažnejših trenutkih materinstva potrebno postrežbo in varstvo, ki naj bi trajalo, dokler bi se ne okrepčale. (Klemenčič 1901)

Edino institucijo, v kateri je zaživela »ženska samopomoč«, srečamo na obrobju slovenskega ozemlja, v Trstu. To je bil Zavod sv. Nikolaja, zavetišče za Slovenke v Trstu, ki ga je ustanovil in vodil povsem ženski odbor na čelu z Marijo Skrinjar. Zavod je v povprečju na leto oskrbel 500 deklet, toda le izjemoma so mu občine namenjale finančna sredstva, vodstvo se je moralo zanašati na zasebne donacije in se braniti očitkov, zakaj sploh pomaga služkinjam (Verginella 2006).

Čas institucionalizacije

Prva svetovna vojna je ostro zarezala v predvojni meščanski svet, socialni, ekonomski in politični temelji družbe so se zamajali, civilno prebivalstvo je doživljalo hudo socialno stisko, število osirotelih otrok se je povečalo in tudi zato je bilo leta 1916 v habsburški monarhiji ustanovljeno ministrstvo za socialno politiko. Kot ena prvih strokovnjakinj na Slovenskem je bila v posebno komisijo za žensko delo pri ministrstvu imenovana tudi Alojzija Štebi (Selišnik 2011: 46), ki je zelo aktivno delovala na tem področju tudi po vojni, prav tako pa se je angažirala v medvojnem feminističnem gibanju.

Tudi v novi Državi SHS oziroma Kraljevini SHS se je nadaljevala gradnja socialnih institucij. Narodna vlada po vojni ustanovljene Države SHS je imela dvanajst upravnih oddelkov, med njimi tudi poverjeništvo za socialno skrbstvo. Po ustanovitvi Kraljevine SHS, 1. decembra 1918, je bila slovenska Narodna vlada ukinjena, njene posle je prevzela Deželna vlada za Slovenijo, pozneje, s sprejetjem Vidovdanske ustave leta 1921 pa Pokrajinska uprava za Slovenijo, ki je imela sedem oddelkov, med njimi tudi oddelek za socialno skrbstvo (Dobaja 2013).

Oddelek za socialno skrbstvo je konec leta 1923 vodil France Goršič in je bil razdeljen na več odsekov, na »splošni odsek«, »odsek za javno pomoč« (ki je skrbel za ustanove za uboštvo, protialkoholno gibanje, prehrano in begunstvo), »odsek za zaščito dece in mladine«, »odsek za zaščito delavcev«, »stanovsko sodišče«, »odsek za socialno zavarovanje«, »invalidski odsek« in »odsek za statistiko«. Navedeni odseki so na začetku oktobra leta 1923 zaposlovali 119 oseb, od tega 95 moških in 24 žensk. Večina žensk, zaposlenih v okviru odsekov Oddelka za socialno skrbstvo, je opravljala le tajniška dela. Pomembna izjema v tem kontekstu je bil »odsek za zaščito dece in mladine«, ki je zaposloval več žensk na različnih delovnih mestih. Celo vodila ga je ženska, Alojzija Štebi,² nekdanja sodelavka Antona Kristana v Jugoslovanski socialdemokratski stranki; Kristan je v času, ko je bil imenovan za vodjo poverjeništva za socialne zadeve, sprejel številne moderne zakone za zaščito delavcev (Selišnik 2011). Socialni demokrati so se tedaj izjemno aktivno vključevali v ustvarjanje socialnih politik (vlade) (gl. npr. Kresal 2006), omenjena Alojzija Štebi je poznala veliko revščino delavskih žensk in otrok ter je tudi redno obiskovala organizacije in ustanove za njihovo zaščito (Leskošek 2006).

Dejstvo, da se je večino ženske delovne sile, zaposlene na področju socialne politike, koncentriralo prav na »odseku za zaščito dece in mladine«, se sklada z ugotovitvami tistih, ki so vstop žensk na področje socialnega dela povezovali s konceptom spiritualnega in socialnega materinstva. Ženske naj bi svoje »naravno poslanstvo« matere opravljale do naraščaja celotne skupnosti, zato so sprva delovale zlasti v okviru pobud in ustanov, ki so se ukvarjale z zaščito otrok. Koncept socialnega materinstva je bil v prvi polovici 20. stoletja znan tudi na Slovenskem. O njem je že leta 1918 na predavanju v Trstu razmišljala prav prihodnja referentka odseka za zaščito dece in mladine, Alojzija Štebi (Selišnik 2003).

Pod okriljem »odseka za zaščito otrok in mladine« so delovali »gluhonemnica, vzgajališča, posvetovalnice za matere, dečje postaje in dečji domovi«, ki so delovali kot nekakšna »zbirališča in prebirališča« za otroke, ki so jih potem oddali v rejo ali druge primerne zavode. Omenjene ustanove so sicer vodili moški, ženske pa so prevzemale vloge voditeljic, vzgojiteljic, otroških

² AS 64, fond Poverjeništva za socialno skrbstvo, šk. 1 (Tabela o administrativnoj podeli odeljenja socialne politike pri pokrajinski upravi v Ljubljani po stanju dne 1. 10. 1923).

vrtnaric in oskrbnih sester.³ Bi lahko prav v oskrbnih sestrah poleg predhodnic patronažnih sester prepoznali tudi nekakšne predhodnice socialni delavk? To nakazuje več indicev. Anton Kristan in predvsem Alojzija Štebi sta takoj po prvi svetovni vojni poslušala Angelo Boškin, ki se je po šolanju na Dunaju vrnila v domovino, in jo zaposlila kot prvo oskrbno sestro na Slovenskem (Korenčan 2009: 28, 29). Alojzija Štebi jo je sprva sicer nameravala poslati v Tržič, ker pa naj bi se bala spora z redovnicami, ki so tam imele monopol nad oskrbo, sicer pa reševale »socialne primere ... primitivno, na samaritanski podlagi in z zbiranjem milodarov«, jo je kot »kvalificirano socialno delavko« raje poslala na Jesenice (Lovrenčič-Bole 1969: 125). Poleg patronažnega dela, torej preverjanja zdravstvenega stanja novorojenčkov in mater, je Angela Boškin preverjala tudi njihov socialni položaj in zanje poskušala tudi materialno poskrbeti. Kakor je razvidno iz poročila, ki ga je leta 1919 naslovila na Poverjeništvo za socialno skrb, so bile razmere res kritične:

Poiskala sem si naslove tamkajšnjih delavcev otrok namreč [...] Ponekod razmišljajo niso ravno slabe, otroci, ki se ob enem letu še doje, zgledajo še precej dobro, vendar pa so matere pri tem zelo oslabele radi nezadostne prehrane [...] največje pomanjkanje v mleku [...] Družine s šestimi, osmimi otroci so po cel mesec brez kaplje mleka. Stanovanja so ponekod grozna. V eni sami sobi, ki služi za kuhanje in spanje, spi po 10, 11 oseb.⁴

Angela Boškin je s svojimi hišnimi obiski želela zmanjšati nezaupljivost oskrbovank do uradnih avtoritet (Magajne 2011), zbirala je pomoč pri bogatejših kmetih in svetovala dobrodelnim ženskim društvom, komu naj pomagajo (Lovrenčič-Bole 1969: 123–130). Leta 1923 so na odseku za zaščito dece in mladine delovale tri oskrbne sestre (Pavla Bones, Klara Baloh, Viktorija Kecelj), ki so se še med prvo svetovno vojno izšolale na dunajskem *Reichsanstalt für Mutter- und Säuglingsfürsorge*.⁵ Leta 1924 je v okviru Doma za zaščito mater in otrok začela delovati šola, ki je omogočala takšno izobraževanje tudi na Slovenskem. Poklic zaščitne sestre je bil v tedanjem obdobju razumljen tudi kot pomočnica zdravnika v »socialno-higijeničnem smislu«, bila naj bi »varuhinja ljudskega zdravja«,

vzgojiteljica in učiteljica naroda, njegova najboljša svetovalka, ker je v stalni zvezi z vsemi napravami, ki morejo nuditi pomoč in za katere narod navadno niti ne ve. Ona ve, kam se najhitreje spravi najdenčka, katera privatna ali državna institucija nudi pomoč deci, pozna natančno ustroj bolniških blagajn, ona najde – ako nihče drug – vir tudi za denarno pomoč a to vselej le po točnih informacijah. (Pleško 1927: 3)

Na začetku tridesetih let so zaščitne sestre zaposlovali na šolski polikliniki. Tam so skrbele za pisarniško delo in pomagale zdravnikom ter obiskovale šole in bolne otroke na domu. Delale so tudi v šolskih kuhinjah in protituberkuloznih dispanzerjih, vodile počitniške kolonije in v dečjih domovih skrbele za zapuščene otroke (M. P. 1932: 6). Konec tridesetih let je bilo zaščitnih sester, ki so kot poverjenice različnih ustanov obiskovale družine v Ljubljani, že toliko, da so v tisku pozivali k reorganizaciji in potrebnemu medsebojnemu sodelovanju teh institucij, da ne bi bilo podvajanja dela. Oskrbne sestre so namreč zaposlovali še na Higijenskem zavodu, pri Okrajnem uradu za zavarovanje delavcev in Socialnem uradu mestnega glavarstva (R. A. 1939: 13).

Čeprav so nekatere socialne službe živahno delovale, pa na splošno jugoslovanski socialni oziroma socialno-higijenski resor ni uresničil svojih optimističnih načrtov in zastavkov iz takojšnjega povojnega obdobja. Alojzija Štebi glede napredovanja svojega odseka za zaščito dece ni bila pretirano optimistična, že leta je 1922 zapisala, da ni v tem oziru

³ AS 64, fond Poverjeništva za socialno skrbstvo, šk. 1 (Poročilo dela odseka za zaščito dece in mladine).

⁴ AS 64, fond Poverjeništva za socialno skrbstvo, šk. 7 (Poročilo skrbstva za dojenčke in matere na Jesenicah za mesec februar).

⁵ AS 64, fond Poverjeništva za socialno skrbstvo, šk. 1 (Poročilo dela odseka za zaščito dece in mladine).

beležila nobenega napredka ne razvoja, [ker da] primanjkuje za to delo slej ko prej materialnih sredstev, strokovno izobraženega osebja in razumevanje za to važno, socialno delo⁶ med širokimi plastmi naroda.⁷

V naslednjih letih se stanje ni pretirano izboljšalo. Leta 1924 je bil oddelek za socialno politiko z vsemi odseki ukinjen, njegove naloge so prešle na druge oddelke, število zaposlenih na tem področju se je sčasoma drastično zmanjšalo (Dobaja 2013). Slovenski, zlasti ženski tisk je sicer med tem ostajal razmeroma dobro seznanjen s sodobnim razvojem konceptov socialnega dela. Leta 1932 se je tako R. Z. (1932) v Jutrovi rubriki *Žena v sodobnem svetu* podrobno, v štirih člankih, posvetila profesionalizaciji socialnega dela v tujini, zlasti v Berlinu delujoči Šoli za socialno in pedagoško delo, ter se zavzela, da bi se take izobraževalne prakse za dekleta uveljavile tudi v Jugoslaviji.

Slovenski in zlasti jugoslovanski tisk je poročal tudi o izsledkih Alice Solomon in mednarodnih kongresih s področja socialnega dela (*Ženski pokret* 1928 a: 3, gl. tudi *Ženski pokret* 1928 b: 3, Štebi 1932: 50). Jugoslovanske avtorice so začele ugotavljati, da je terminologija pojma socialno delo postala nejasna. Socialno delo vsekakor ni več pomenilo le »skrb za ubožce ali dobrodelnost«, oba zastarela pojma naj bi sodila v 19. stoletje. Sodobno socialno delo naj bi temeljilo na dobro premišljenem načrtu o nosilcu socialnega dela, skrbni pripravi vseh »pomožnih organov« in »oplemenitvi metod«. Socialno delo naj bi torej ne olajšalo »bede le za trenutek«, pač pa naj bi jo skušalo preprečiti, predvsem pa ne čakalo, da se oseba v stiski sama obrne na institucije, pač pa bi merodajne institucije angažiralo, da same poiščejo osebe, potrebne pomoči. Zasebne in javne ustanove naj bi harmonično sodelovale in svoje delovanje prilagajale lokalnim razmeram. Jugoslovanske feministke so želele tudi reformirati obstoječo socialno politiko (*Ženski pokret* 1928 a, b), kakor je npr. predvidel predlog novega zakona iz leta 1936, ki je krepil nadzor nad zasebnimi ustanovami, saj naj bi te še vse prepogosto delovale »po svoje«, in jih trdneje postavil pod državno kontrolo (*Ženski pokret* 1936: 46).

Jasno je, da so se s takimi pogledi nekatere jugoslovanske avtorice od klasično karitativnih dejavnosti v svojem razmišljanju že premaknile k sociološko osmišljenemu socialnemu delu, ki temelji na racionalni, »sistemsko organizirani dejavnosti« (Dragoš 1988: 214). Takšno delo se zanima za »kvaliteto odnosov, porazdelitev moči, dobrin, ugleda« (*op. cit.*: 217) ter ne samo blaži posledic družbene stiske, pač pa poskuša ob pomoči teoretskih spoznanj odpraviti tudi njene vzroke ter vztrajno opozarja na družbeno pogojenost socialnih problemov (Milošević 1988: 224).

Tako so se postavile ob bok nekaterim prvim slovenskim sociologom, ki so prav tako tedaj začeli zagovarjati pristope, ki jih lahko razumemo kot nekakšno privilegirano stično točko med sociologijo in socialnim delom zlasti zato, ker poudarjajo pomen sistemskih rešitev in vloge države pri reševanju socialnoskrbstenih vprašanj ter tudi svojo védo izrazito usmerjajo »k družbeni praksi« (Kerševan 1995: 447). Že Janez Evangelist Krek, »začetnik naše katoliške smeri v sociologiji« (Čarni 2012: 261), je »opozarjal na nevarno precenjevanje dobrodelnosti« (Dragoš 2008: 29) in pozival k intervenciji države v primeru težav, ki jih povzročata intenzivno razslojevanje in proletarizacija. Enakih misli je bil tudi sociolog Andrej Gosar, Krekov naslednik in v resnici »prvi utemeljitelj moderne socialne politike« pri nas (*op. cit.*: 27). Gosar je »sistem sociologije« razumel kot razčlenjen na več področij, med katerimi je omenil tudi področje »socialne politike«, ki naj bi v ožjem pomenu pomenilo prav »nauk o družabnem skrbstvu za socialno zapostavljene sloje, stanove, družabne skupine in vobče ljudi, ki si sami ne znajo ali ne morejo pomagati« (Gosar 1926: 41). Njegove napredne ideje so bile sicer tedaj v katoliškemu taboru (in tudi na splošno) zapostavljene v korist povsem drugačnemu Ušeničnikovem razumevanju, ki je, kot sva že pokazali, socialne funkcije skoraj v celoti prepuščalo krščanski dobrodelnosti (Dragoš 2008).

Tudi na splošno se je država tedaj kljub drugačnim začetnim načrtom pri reševanju socialnih vprašanj še vedno opirala na dobrodelna društva. Še več, država je nekatere svoje naloge skoraj

⁶ Podčrt. avtorici

⁷ AS 64, fond Poverjenišstva za socialno skrbstvo, šk. 1 (Poročilo dela odseka za zaščito dece in mladine).

v celoti prenesla na zasebna društva (Goršič 1927). Tako so denimo že omenjena »Društva za otroško varstvo in mladinsko skrb«, ki so bila ustanovljena pred vojno, v številnih slovenskih krajih sčasoma prevzela vlogo že omenjenih dečjih postaj.

Na začetku dvajsetih let je Alojzijo Štebi sicer motilo, da so se zasebna društva osredotočala le na zagotavljanje enkratne pomoči ali pa zatočišč za zapuščene otroke, niso pa otrokom in mladini priskrbela pravne pomoči, izvajala »zaščitnega nadzora nad moralno ogroženo mladino ali skrbela za nego dojenčkov«, kot je bilo to značilno za novoustanovljene državne ustanove.⁸ Sicer pa so se tudi cilji zasebnih društev spreminjali. Skupno je na Slovenskem v tridesetih letih delovalo več kot 300 društev, katerih osrednja ali vsaj postranska dejavnost je bila zaščita otrok. Takšna razdrobljenost je ob kroničnem pomanjkanju sredstev po mnenju Zlate Pirnat še dodatno pripomogla k njihovi neučinkovitosti, ki je zato zahtevala ustanovitev krovne organizacije. To vlogo je potem prevzela Jugoslovanska unija za zaščito dece oziroma njena Dravska sekcija, ki je bila ustanovljena leta 1935 in je tako prevzela delo Unije na področju Dravske banovine. Programsko si je Dravska sekcija prizadevala za koordinacijo vseh zasebnih društev, ki so se ukvarjala z zaščito otrok, ter zadnja tudi povezovala z merodajnimi državnimi in samoupravnimi ustanovami (Pirnat 1937). Te cilje je uresničevala z raziskovalnim delom – zbiranjem podatkov o razmerah, v katerih so živeli otroci, ter propagandno in izobraževalno dejavnostjo ter lobiranjem pri samoupravnih in državnih organih. Konec koncev je tudi zbirala sredstva in delila materialno pomoč otrokom in otroškim ustanovam. V dravsko sekcijo Unije je bilo npr. leta 1937 včlanjenih 29 društev. Velik del izmed teh je bilo prav ženskih društev (Cergol 2012).

Pomembno vlogo v prepletu javnega in zasebnega sodelovanja v medvojnem obdobju so imela namreč prav ženska društva, ki so sčasoma celo začela pridobivati značilnosti profesionalnih organizacij. Tako so zaposlovala zaščitne (medicinske) sestre, ki so poleg povsem zdravstvenih nalog izvajale tudi socialne (takšen primer je denimo društvo Atena). Številna ženska društva pa se niso zadovoljila le s praktično vlogo nosilcev skrbi, pač pa so želela oblikovati tudi socialno politiko. V odbor za zaščito otrok v ljubljanski občini so bile npr. vključene predstavnice katoliških društev (Selišnik 2013: 117–137).

Jugoslovanska ženska zveza, ki je povezovala liberalna in socialdemokratska ženska društva v Dravski banovini, je denimo na izvršna in zakonodajna telesa odločanja pošiljala zelo veliko pripomb in tudi zahtevala, da država imenuje dve zastopnici »slovenskega ženstva« v zakonodajni odbor pri upravi Dravske banovine. Poleg tega je pod svojim okriljem organizirala celo »sekcijo za socialno delo« – to je ena redkih omemb besedne zveze »socialno delo« pred drugo svetovno vojno na Slovenskem. Omenjena sekcija se je delila na dve področji, prvo je obravnavalo žensko delo in ženske poklice, drugo pa zaščito otrok in mladine. Omenjeni sekciji sta vodili Alojzija Štebi in Angela Vode (Leskošek 2006). Angela Vode v svojih spominih piše tudi o posebni komisiji za zaščito otrok in mladine znotraj Jugoslovanske ženske zveze, ki jo je vodila Zlata Pirnat. Ta je organizirala številne akcije s socialnoskrbstvenim značajem, med drugim se je zavzemala, da bi ljubljanska občina ustanovila ogrevalnico za brezposelna dekleta. Hotela je tudi prevzeti nadzorstvo nad pogojno izpuščeno mladino iz poboljševalnic in vzgajališč ter jim priskrbeti delo.⁹

Sklep

Termin socialno delo se je sicer uveljavil v petdesetih letih 20. stoletja, vendar pa lahko nekatere njegove značilnosti prepoznamo tudi v sociološkem diskurzu in delovanju nekaterih društev v času pred prvo svetovno vojno, predvsem pa v prizadevanjih Alojzije Štebi v medvojnem obdobju. Že tedaj gre namreč za filantropsko delo pod okriljem države, ki je kljub svoji izrazito praktični usmeritvi pogosto politično, saj izhaja iz koncepta pravične družbe in teži k socialnim spremembam (Zaviršek 2006: 17, gl. tudi Leskošek 2006: 42). Socialno

⁸ AS 64, fond Poverjenišstva za socialno skrbstvo, šk. 1 (Poročilo dela odseka za zaščito dece in mladine).

⁹ AS 1931, Republiški sekretariat za notranje zadeve Socialistične republike Slovenije, a.e. 567.

delo je bilo v medvojnem obdobju tesno povezano s prizadevanji nacionalnih higienskih gibanj za zmanjšanje epidemij in bolezni (Zaviršek 2006: 17) in pa z jugoslovanskim ženskim gibanjem. Številna katoliška društva so s svojim skrbstvenim delom tedaj načelno nasprotovala javnim socialnim pobudam, kljub temu pa so z njimi kdaj tudi sodelovala. S svojimi uspehi na dobrodelnem področju so se želela stalno kosati z uspehi liberalnih in socialdemokratskih društev v kulturnem boju.

V obdobju med obema vojnama so se izoblikovali osnovni koncepti sodobnega socialnega dela kot znanstvene stroke. Tako zlasti v Angeli Boškin marsikdo prepozna »prvo socialno delavko« (Lovrenčič-Bole 1969: 123–130, gl. tudi *Zdravniški vestnik* 1970: 141–60), ki se je udeleževala predvsem v praktičnih vidikih pomoči, podpirala jo je sicer Alojzija Štebi, ki je s svojim odličnim poznavanjem teorije socialnega dela bila ena tistih, ki so postavljali temelje socialne politike jugoslovanske države. Njeno delo se je pogosto osredotočalo na področje zaščite (mater) in otrok, ki je že takoj po prvi svetovni vojni zaradi velikega števila vojnih sirot pritegnilo tudi sicer veliko pozornosti tako oblasti kot dobrodelnih (ženskih) društev.

Zelo podobne poudarke zasledimo tudi takoj po drugi svetovni vojni, ko so v kontekstu socialnega skrbstva organizirane zlasti različne dejavnosti za zaščito mater in otrok. Pri izvedbi teh dejavnosti poudarjajo potrebo po sodelovanju z množičnimi organizacijami, zlasti AFŽ, in angažirajo skrbniške referentke oziroma terenske obiskovalke, ki v nasprotju s predvojnimi oskrbnimi sestrami svojo delo opravljajo brezplačno (Zorn 2006). Številne vzporednice med povojnimi in predvojnimi rešitvami na področju zaščite otrok morda nakazujejo, da se socialno delo v drugi Jugoslaviji ni zgradilo popolnoma na novo. Ponujajo iztočnico, da gre v prihodnje, kakor poudarjata tudi Leskošek in Zaviršek (2006: 5), poleg prelomov podrobneje raziskati tudi kontinuiteto, ohranjanje, obnavljanje ali vsaj posnemanje skrbstvenih praks iz prve Jugoslavije v obdobju socializma.

Viri

- Abrams, L. S., Curran L. (2004), Between women: gender and social work in historical perspective. *Social Service Review*, 78, 3: 429–446.
- Anderson, H. (1992), *Utopian feminism: women's movement in fin-de-siecle Vienna*. New Haven, London: Yale University Press.
- Anžič, S. (2002), *Socialna politika na Kranjskem od srede 18. stoletja do leta 1918*. Ljubljana: ZAL.
- Arzenšek Kobe, K. (1966), Pregled zgodovine Rdečega križa na Kranjskem. *Kronika*, 14, 1: 53–61.
- Bogoljub* (1907), Krščanska dobrodelnost, 5 (št. 3 & 4): 65–66, 99–100.
- Cergol, A. (2012), "V oteti deci je zaloga za našo močno in silno državo" – skrb za zaščito otrok v prvi Jugoslaviji. V: Škoro Babić, A., Jeraj, M., Košir, M., Balkovec, B., Rebolj, M., Čeč, D., Klemenc, A., Troha, N., Šuštar, B., Varginella, M., Žnidaršič Golec, L. (ur.), *Zgodovina otroštva*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev (266–277).
- Čarni, L. (2012), *Obča in historična sociologija: izvori sociološke misli na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.
- Dobaja, D. (2013), *Socialna in zdravstvena zaščita mater in otrok v letih 1919–1945 na območju Dravske banovine*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (doktorska disertacija).
- Dragoš, S. (1988), Sociologija – socialno delo: (in)kompatibilnost?. *Socialno delo*, 27, 3: 214–221.
- (2006), Dobrodelnost: solidariziranje ali nadzorovanje? Zgodovina socialnega dela v Sloveniji. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (83–102).
- (2008), Ideologizacija dobrodelnosti, *Socialno delo*, 47, 1–2: 23–36.
- Geremek B. (1996), *Usmiljenje in vislice: Zgodovina revščine in milosrčnosti*. Ljubljana: ISH.
- Glassheim, E. (2004), Between empire and nation: the Bohemian nobility, 1880–1918. V: Judson, P., Rozenblit, M., *Constructing nationalities in East Central Europe*. New York: Berghahn Books.

- Goršič, F. (1921), *Socialna zaščita dece in mladine*. Ljubljana: Tiskovna zadruga.
- (1927), Pregled socialnopolitične uprave v Sloveniji. *Slovenski pravnik*, 42, 9/10: 228–233.
- Gosar, A. (1926), Sistem sociologije. *Socialna misel*, 5, 2: 40–42.
- Grandner, M. (1995), Special labor protection for women in Austria, 1860–1918. V: Kessler-Harris, A., Lewis, J., Wikander, U. (ur.), *Protecting women: labour legislation in Europe, the United States, and Australia, 1880–1920*. Urbana, Chicago: University of Illinois Press.
- Gruden, J. (1912), Socijalni pomen presv. Evharistije. *Bogoljub*, 10: 352.
- Jarc, E. (1936), Osnove sodobne zaščite otrok v Sloveniji. *Kronika*, 3, 1: 1–18.
- Jeglič, A. B. (1899), Dnevnik (tipkopis): 9, 11.
- Jeglič, A. (1904), Dnevnik (tipkopis): 425, 426.
- (1916), Dnevnik (tipkopis): 1031.
- Kerševan, M. (1995), Slovenska sociologija med socialnim okoljem in znanstveno skupnostjo. *Teorija in praksa*, 32, 5–6: 444–452.
- Klemenčič, I. (1901), Žene izobraženih krogov na delu za prosveto. *Slovenka*, 5, 2: 33–37.
- Kmetijske in rokodelske novice* (1866), 20. 6. 1866, Dopisi.
- (1867), 2. 1. 1867, Dopisi.
- (1870), 3. 8. 1870, Dopisi.
- Korenčan, A. (2009), *Življenje in delo Angele Boškin*. Gorica: Goriška mohorjeva družba.
- Kresal, F. (2006), Socialna politika in stanovanjska zaščita po prvi svetovni vojni. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (125–142).
- Leskošek, V. (2006), Žensko gibanje in socialno delo. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (39–60).
- Levin, I., Halder M., Picot A. (2016), *Social work and sociology: historical and contemporary perspectives*. London: Taylor & Francis
- Lovrenčič-Bole, C. (1969), Naša prva medicinska sestra Angela Boškinova. *Zdravstveni obzornik: strokovno glasilo Zveze društev medicinskih sester Slovenije*, 3, 3: 123–130.
- M. P. (1932), Sestra pomočnica v službi človekoljubla (rubrika Žena v sodobnem svetu). *Jutro*: ponedeljska izdaja, 6, 11 (4. 4. 1932): 6.
- Magajne, M. (2011), Medicinske sestre skozi čas: razstava o zgodovini zdravstvene nege. *Glasnik Slovenskega etnološkega društva*, 51, 3/4: 116–117.
- Mayer, A. J. (2010), *The persistence of the Old Regime*. London: Verso (druga izdaja).
- Milošević, V. (1988), Novi koncepti in izkušnje pri izobraževanju za socialno delo v Evropi. *Socialno delo*, 27, 3: 222–234.
- O'Brien, S. (1988), Terra incognita: the nun in Nineteenth-century England. *Past and Present*, 121: 110–140.
- Perrot, M. (1998), Stepping out. V: Fraisse, G., Duby, G., Perrot, M. (ur.), *A history of women: emerging feminism from revolution to World War*. Harvard: The Belknap Press of Harvard University Press (449–481).
- Petdesetletnica Vincencijeve družbe* (1883). Ljubljana: Katoliška družba na Kranjskem.
- Pirnat, Z. (1937), Zaščita otrok in mladine v privatni inicijativi pri Slovencih. *Narodni podmladak*, 3: 109–119.
- Pleško, C. Š. (1927), Žena v socialno higijenski službi. *Ženski pokret*, 8, 13 (1. 2. 1927): 3.
- Pravila gospejnega društva krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavlanskega v Novem mestu* (1902). Novo Mesto: Samozaložba.
- R. A. (1939), Hišni poseti zaščitnih sester v Ljubljani. *Zaščita otrok in mladine*, 1, 4–6: 13.
- R. Z. (1932), Potreba po socialno vzgoji, I. del (rubrika Žena v sodobnem svetu). *Jutro*, 14. 3. 1932.
- Rozman, T. (1927), Plemkinje po rodu in srcu. V: Govekar, M. (ur.), *Slovenska žena*. Ljubljana: Splošno žensko društvo.
- Selišnik, I. (2003), Socialno materinstvo: koncepti državljanstva in argument skrbi pri uveljavljanju žensk v javni sferi na začetku 20. stoletja. *Teorija in praksa*: 40, 6: 1155–1166.

- (2011), Štebi, socialna feministka in ena prvih političark v Sloveniji. V: Antić Gaber, M. (ur.), *Ženske na robovih politike*. Ljubljana: Sophia (41–59).
- (2012), Vrtci med starorežimsko vzgojo in novimi pedagoškimi prijemi. V: Škoro Babić, A. *et al.* (ur.) *Zgodovina otroštva*. Ljubljana: Zveza zgodovinskih društev (349–357).
- (2013), Ženske med normami, zahtevami in pravicami (1848–1941). V: Marta Verginella (ur.), *Dolga pot pravic žensk: pravna in politična zgodovina žensk na Slovenskem*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete: Studia humanitatis (117–137).
- Serše, A. (2001), Evangelijsko žensko društvo v Ljubljani 1856–1945. *Etnolog*, 11: 57–68.
- Shaw, I. (2009), Rereading the Jack-Roller: hidden histories in sociology and social work. *Qualitative Inquiry*, 15, 7: 1241–1264.
- Shmitz, E. von (1997), Vinzenz-Konferenzen – persönliche Hilfe im weltweiten Verbund Methoden und Leitlinien. *Mittel-Europäische Gruppe für Vinzentinische Studien*, 40: 51–60.
- Shoemaker, L. M. (1998), Early conflicts in social work education. *Social Service Review*, 72, 2: 182–191.
- Slovenec* (1883), 19. 12. 1883, Poročilo o društvu gospej krščanske ljubezni Vincenca Pavljanskega.
- (1886), Letni občni zbor »gospejinega društva krščanske ljubezni sv. Vincencija Pavlanskega«. 26. 11. 1886.
- (1901), Shod »krščanske ženske zveze« v Ljubljani. 13. 6. 1901.
- Sparholz, I. (1986), *Marie Lang und ihre Bedeutung für die Socialreformen in Österreich im Ausgehenden 19. Jahrhundert*. Dunaj: Univerza na Dunaju (diplomsko delo).
- Staub Bernasconi, S. (2003), Ilse Arlt: enjoying life on the basis of a scientific theory of needs. V: Hering, S., Waaldijk B. (ur.), *History of social work in Europe (1900–1960): female pioneers and their influence on the development of international social organizations*. Opladen: Leske Budrich (23–34).
- Štebi, A. (1932), Alice Solomon. *Ženski Pokret*, 15. 4. 1932: 50.
- Učiteljski tovariš* (1916), Šestmesečni tečaj za izobrazbo bolniških sester, 25. 8. 1916: 2.
- Ušeničnik, A. (1910), *Sociologija*. Ljubljana: Katoliška bukvarna.
- Verginella, M. (2006), *Ženska obrobja: vpis žensk v zgodovini Slovencev*. Ljubljana: Delta.
- Voegler, M. H. (2006), *Religion, liberalism and the social question in the Habsburg Hinterland: the Catholic Church in Upper Austria, 1850–1914*. New York: Columbia University (doktorska disertacija).
- Zalar, V. (2013), *Meščanska dobrodelna dejavnost pred in med prvo svetovno vojno na področju skrbi za otroke in mladino s poudarkom na participaciji žensk*. Ljubljana: Filozofska fakulteta (seminarska naloga).
- Zaviršek, D. (2006), Spol in profesionalizacija socialnega dela v socializmu. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (15–38).
- Zaviršek, D., Leskošek, V. (2006), Uvod. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (5–13).
- Zdravniški vestnik* (1970), Visoko priznanje naši prvi medicinski sestri in socialnemu delavcu Angeli Boškin, 39: 141–160.
- Zorn, J. (2006), Socialno skrbstvo po drugi svetovni vojni. Nova ideologija in stare vrednote. V: Zaviršek, D., Leskošek, V. (ur.), *Zgodovina socialnega dela v Sloveniji: med družbenimi gibanji in političnimi sistemi*. Ljubljana: Fakulteta za socialno delo (61–82).
- Ženski pokret (1928 a), Internacionalno reševanje socialnih vprašanj, 1. 12. 1928: 3.
- (1928 b), Zdravstvena usoda delovne žene, 15. 9. 1928: 3.
- (1936), Zaštita djece, april-junij 1936: 46.
- Žvanut, M. (1994), *Od viteza do gospoda*. Ljubljana: Viharnik.